

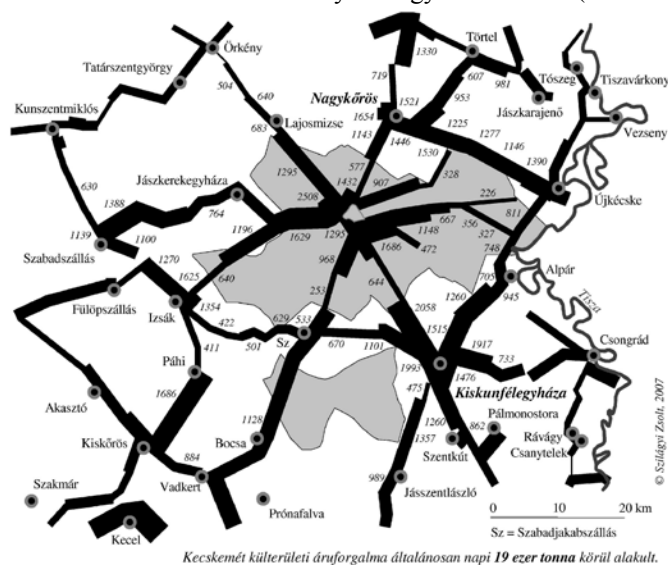
Szilágyi Zsolt

Hajnali Suttogó. Piac a két világháború közötti Kecskeméten

A vasút Kecskemétet már a 19. század derekán összekötötte Szegeddel és a fővárossal. Évtizedekkel később, 1922-ben Szeged akár 1 óra 40 perc alatt, de Budapest is legfeljebb 2 órányi vonatozással már elérhetővé vált a tehetősebb utazóközönség számára.¹ A teherforgalom ennél lényegesen lassúbb volt. 1926 nyarán Kecskemétről Bécsbe 24, Berlinbe már 64, Hamburgba pedig átlagosan 99 óra alatt érkeztek meg a gyorsan romló zöldség- és gyümölcsszállítmányok.² Ugyanakkor a külterületi árufelhozatalban kiemelkedő szerepet játszott a központba sugarasan befutó — egyébként általában rossz állapotú³ — úthálózat mellett például a Kecskemét–Bugac–Kiskunmajsa közötti keskeny nyomtávú, helyi érdekű vasútvonal is, amelyet 1928-ban nyitottak meg (Juhász 1998:227).

Az 1927/1928. évi áruforgalmi adatok segítségével feltérképezhető a város környező településekkel kialakított kereskedelmi kapcsolathálója (1. ábra). Megállapítható, hogy a Kecskeméttől északi, keleti és déli irányban fekvő Nagykőrös, Újkécske valamint Kiskunfélegyháza önálló piacközpontokként funkcionáltak. Ezzel szemben délnyugat, nyugat és északnyugat felől egy jelentős vonzaskörzet alakult ki. A település áruforgalmi hálózatába Bocsa, Bugac, Izsák, Jászkerkegyháza és Lajosmizse is bekapcsolódott.

1. ábra. Kecskemét és közvetlen környezetének átlagos napi áruforgalma állati és gépi erővel vont szállítóeszközök súlyával együtt tonnában (1927–1928)⁴

Ugyanezt a kérdést egy másik, az 1925. évi közigazgatási felméréshez kötődő forrás bevonásával is megvizsgálhatjuk.⁵ Eszerint a város piaci vonzaskörzete 1925-ben csak a környező

¹ 1919-ben Szegedet 3,5 óra, Budapestet 4,5 óra alatt lehetett személyvonattal elérni. Három évvel később, 1922-ben Szegedet már 3 óra, míg a fővárost 2 óra 50 perc alatt el lehetett érni. Ezzel szemben a költségesebb gyorsvonattal ezek az időtávolságok Szeged esetében 1 óra 40 percre, Budapest esetében kerekén 2 órára rövidültek 1922-ben. Kecskemétről a fővárosba ekkor napi 4 szerelvény indult, átlagosan 3-4 óránként (4:25, 8:54, 13:08, 17:48). – KK 1919. december 18. 2. – N. h.; KK 1922. október 25. 4. – Vasúti menetrend, Budapest–Cegléd–Kecskemét–Kiskunfélegyháza–Szeged vonalon.

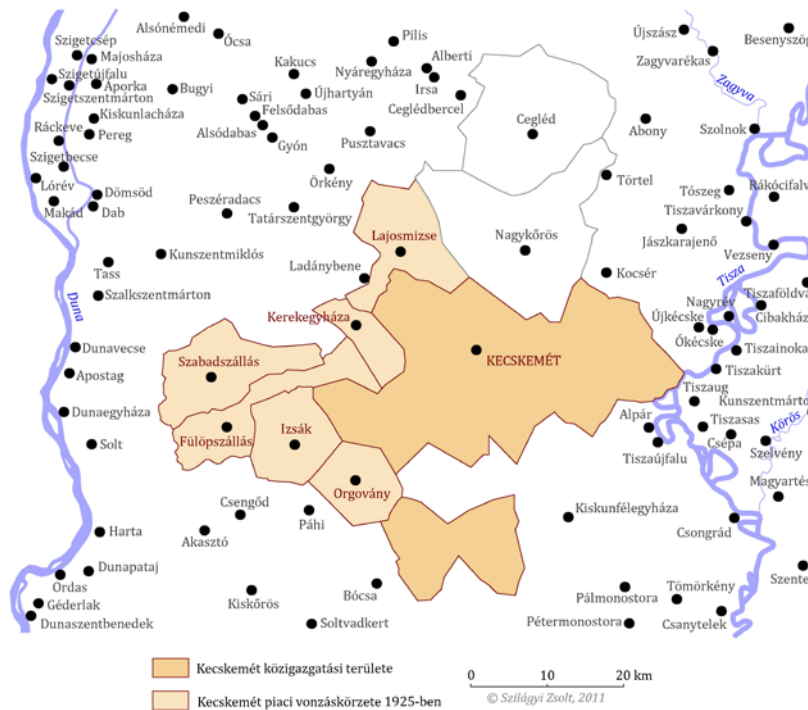
² MOL K 428. a. – MTI 1926. augusztus 2. Heti kiadás: 31. sz. 7–8.

³ Dugár Imre városatya 1930 januárjában a maga sajátos módján az hangsúlyozta a közgyűlésen, hogy „Rettentesek az utak. Mikor elindulok hazulról, imádkozok, hogy élve segítsen haza az Isten. A szentkirályi Bori-utat csak a madár járhatja.” – KK 1930. január 17. 2.

⁴ BKMÖL IV. 1914. 7. sor. Nr. 146. (Saját szerkesztés – Sz. Zs.)

Lajosmizsére, Jászkerekegyházára, Szabadszállásra, Fülöpszállásra, Izsákra és Orgoványra terjedt ki – legalábbis az említett községek „bevállása” szerint (2. ábra). Ez lényegében megegyezik a korábban vázolt képpel, miszerint Kecskemét egyedül a tőle délnyugatra, nyugatra és északnyugatra fekvő településeket tudta az 1920-as években piaci vonzásterébe fogni. Források híján ugyan nem tudjuk megállapítani, hogy e rendszer módosult-e valamit, és ha igen, akkor mennyiben az 1930-as évekre, mégis joggal feltételezhetjük, hogy főbb vonalaiban változatlan maradt.

2. ábra. Kecskemét piaci vonzáskörzete (1925)⁶

A századforduló után a sertésenyésztés visszaszorulásával illetve leépülésével egyre inkább a gyümölcsstermesztés vált meghatározóvá. Az 1920-as években már ez adta a város gazdasági profilját. Piacja jól ismert fogalomná lett Ausztriában, Olaszországban, Németországban, de még Svájcban is. Így a közigazgató, Wolf István az 1920-as évek közepén már azt hangsúlyozhatta, hogy a kecskeméti gyümölcs „olyan hírnévre tett szert a külföld előtt, hogy más származását olyan árban el sem fogadnak” (Wolf 1926: 60), aminek egyik következménye az lett, hogy a termelők nemcsak a közeli területekről, hanem a messzebb fekvő részektől is a kecskeméti piacra igyekeztek, hogy a magasabb bevétel reményében árujukat ott értékesítsék. Móricz Zsigmond az 1930-as években pedig már azt is tudni vélte, hogy akár 80 kilométerről is akadt, ki eladni érkezett a városba (Móricz 1958: 40).

⁵ Az empirikus gazdasági (piaci) vonzáskörzetek viszonyrendszerét egy 1925-ben végzett országos felmérésből ismerhetjük meg. Az 1925-ben végzett országos közigazgatási felmérés úgynevezett *Közigazgatási tájékoztató lapjai* a kis- és nagyközségek akkori állapotát rögzítik. A kérdőív IV. c. 9. pontjára adott válaszokat használtuk fel Kecskemét empirikus piaci vonzáskörzetének feltárására. A kérdés: „A község állandó piaca hol van? – (helyben vagy mely községben, milyen távol) [illetve, hogy] Hova gravitál a község?“. – NM EADGy 8/A. St. 1418–1629. – Itt mondok köszönetet Molnár Tamás történelem–földrajz szakos hallgatónak (Debreceni Egyetem), hogy rendelkezésemre bocsátotta az említett megye településeinek közigazgatási íveiről készült digitális másolatokat.

⁶ Felhasznált alaptérkép: Magyarország atlasza (1914) 2005. 21–22. térképpoldal. A piakörzetek forrása: NM EADGy 8/A. St. 1418–1629. Saját szerkesztés – Sz. Zs.

A kecskeméti piac hírneve valóban a város egyik legnagyobb „vagyoná”, erőforrása volt – amivel a helyiek is kellőképpen tisztában voltak. A város nyugalmazott polgármestere, Sándor István (1870–1943),⁷ például úgy fogalmazott 1933 őszén, hogy az „árak ugyan alatta maradtak a múlt évinek, de mégis rendszeren 25%-kal fölötte voltak a nagykörösinek, holott a mienk után ez a legjobb és legnagyobb barack-kiviteli piac. [...] Ha talán van is a nagykörösivel szemben barackunknak minőségi felsőbbsege, a 25% árkülönbözet véleményem szerint inkább gyümölcsünk és piacunk jó hírére, mint a minőségi különbségre vezethető vissza.”⁸ De milyen is volt ez a piac? Hol és hogyan működött? S főleg: miként érzékelték a kortársak ezt a páratlan jelenséget – mert hogy páratlan volt, abban mindenki egyetértett.

1. kép. A Szabadság tér nyugati oldala a református templommal és bazársorral, háttérben a városháza⁹

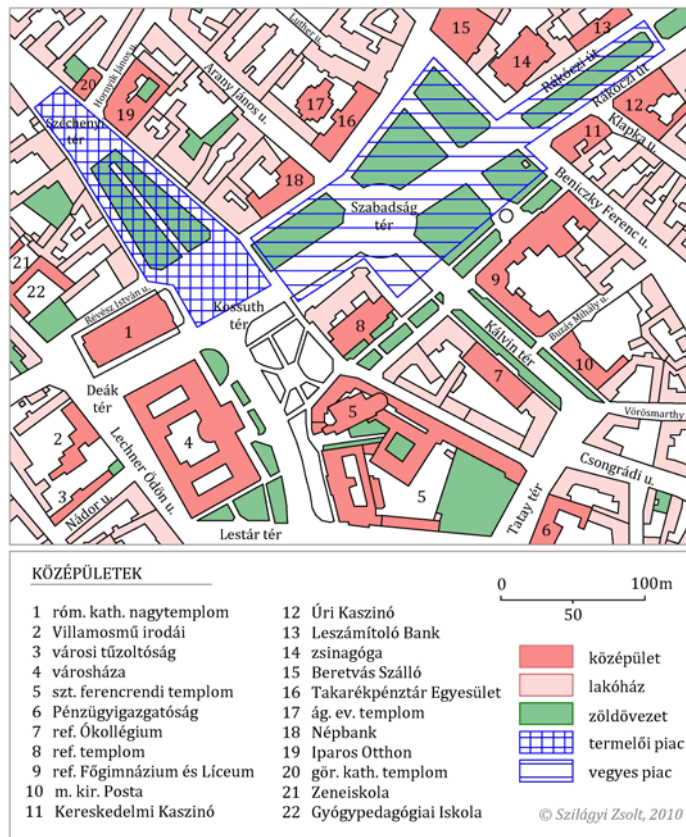
A 19. és a 20. század fordulóján végrehajtott városrendezési tervek jelentősen átformálták a település külső képét. A belváros központi térfalait „kitölték”, tágas, reprezentatív jellegű főteret alakítottak ki (1. kép), amit egy hasonlóan tágas, széles főút segítségével nyitottak egybe a vasútállomással (Juhász 1998: 217-219, 225-226). Az előbbi a Szabadság tér, az utóbbi a Rákóczi út elnevezést nyerte. Mellettük központi szerephez jutott még a kereskedelemben a Széchenyi tér is, amely tulajdonképp a valódi gyümölcs piacnak adott otthont. Ez volt a termelői piac, az előbbi kettő pedig (a Szabadság téren és Rákóczi úton a fák között) a fogyasztói, vagy más néven, a vegyes piac (3. ábra).

⁷ KÉL 1992.

⁸ BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Nr. 22 440/1933. – Sándor István 1933. szeptember 30-i törvényhatósági közgyűlési beadványa a helyi piac reformjának ügyében. (Aláírók között szerepel: Egry Ferenc és Hajdú József.)

⁹ Forrás: Képeslapok DVD ROM. A képeslap eredeti adatai: Üdvözlét Kecskemétről – Piacstér. – Schwartz Soma, könyv és papírkereskedéséből Kecskemét. [1900]

3. ábra • A kecskeméti piac helye a városközpontban a két világháború között¹⁰

Többen érezték úgy a kortársak közül, hogy a kecskeméti gyümölcs piac hangulatát semmihez sem lehet hasonlítani, s talán éppen ez lehet a titka annak, hogy számos leírás született ezekről a hajnali, kora reggeli órákról. Az 1925. évi tapasztalatai alapján Wolf így írt: „Egész éjjel tart a felhordás, egyik kocsin, másik taligán, ki meg a hátán viszi a gyümölcsöt, meg a zöldséget a piacra úgy”, hogy a „Széchenyi-téren és Rákóczi-úton [...] a kocsik halmaza és végnélküli sora” látható (Wolf 1926: 60). (Később a gyümölcs piac már csak a Széchenyi térre korlátozódott.)

Amikor 1936-ban Erdei Ferenc szintén a városban járt hasonlóan magával ragadta a kecskeméti piac, amiről hónapokkal később így írt: „A hajnali sötétség lélegzetelállító jelenéssel fogadja az érkezőt. A tornyok közti térségre végeleáthatatlan sorban ömlenek a kocsik százai és ezrei. Tanyai és szőlőbeli népek hozzák a barackot. A sötétben apró mécsesek imbolyognak s udvaraikban kosarak, kocsik, emberek és lovak formálódnak ki. Illetődött csendben forgolódnak és suttognak a kereskedők.” (Erdei 1937: 77) Éppen ezt a pillanatot rögzítette a Magyar Világhíradó egyik, évekkorábban készült filmfelvétele, amelyből egy kivágott filmkockára tekintve könnyen elképzelhetjük, amit Erdei szavakkal igyekezett megragadni (

2. kép). Majd pár sorral lejjebb hozzátette: „Semmi sem látszik abból, hogy tavaly [1935-ben] jég verte el a termést, hogy tüdővészben és a tej hiánya miatt halt meg a kisgyerekek, hogy akik a barackot hozzák, mezitlábás tanyasiak” (Erdei 1937: 77).

¹⁰ Felhasznált alaptérkép: BKMÖL XV. 1.a – Kecskemét, 1933/1. (Kecskemét th. város átnézeti térképe 1933, M=1:5000, készült: Hlatky József és Freud Imre okl. mérnök felmérése alapján, Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, é. n.) Saját szerkesztés – Sz. Zs.

2. kép · A hajnali „suttogó” gyümölcs piac 1932 augusztusában¹¹

Hasonlóan ír 1939-ben a helyi jogakadémia tanára, Balásfalvi Kiss Barnabás is: „Kecskemét gyümölcspiaca egy egészen sajátos és egyedülálló valami. Világítótornya az öreg templom, melynek nagy harangja még alig kondít egyet éjfél után, amikor már kocsizörgés hallatszik minden oldalról és a gyümölcsrel megrakott szekerek felvonulnak”. A „kocsik százai és százai töltik meg a piacteret s sokszor fél napig is tartott, míg a piac helyére jutottak.” Mellettük „ezernyi kosár, garabó [négyzetes kézikosár], mit talicskával vagy vállra kötve jó pár kilométerről hoztak be a városba. A kép, amit a hajnali gyümölcs piac nyújt, színes és filmre való.” Majd így folytatja: „Még nem állott be a reggeli szürkület, mikor a reflektorok fényénél megkezdődik a piac, az eladás. Mennyi munka tapad egy-egy ilyen hajnali piac gyümölcsrengetegéhez, s milyen szorongva várja a sok ezer kisember az ár kialakulását, mely pillanatok alatt eldöntheti családjának téli gondját, élelmét, tüzelőjét.”¹²

Rendkívül szemléletes formában, kicsit messzebről indítva a leírást, vetette papírra gondolatait az 1940-es években, a nem helyi születésű, de élete legjavát Kecskeméten tanítással és írással töltő Joós Ferenc is.¹³ „Olyan a határ tavasztól őszig, míg a gyümölcsérés tart, mint egy kincseket kínáló óriás tenyér. A tenyér közepén fekszik mindent magafelé vonzva [...] a város. A széles tenyér kincsei ide folynak össze. Idegördülnek ezrével a reflektorokkal megvilágított piactérre a gyümölcsös kosarakkal, ládákkal megrakott szekerek. Idehozza kosarakban, garabókban a maga kevés termését a törpeszőlőbirtokos. Itt kínálják és veszik fel Európa legízesebb csemegéit. [...] A nagytemplom 75 méter magas, sudár tornyában még nem kondított ébresztőt az öregharang, de itt már zajlott a vásár. Mire a városi ember kitörölte az álmot a szeméből, az eladók és a vevők már el is tűntek a piacról.” (Joós 1947: 12)

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy módunkban áll a piac működését is bemutatni. Kádár István¹⁴ az 1920-as évek végén költözött szüleivel a kecskeméti rokonság segítségével a városba, miután a család miskei paprikamalma csödbement. A kispolgári élet-színvonal alján tengődő zsidó kereskedőcsalád előbb a város délnyugati, majd déli külső részére, a Mezei utca végére költözött, ahol egy kis vegyeskereskedést nyitottak. Kádár 1938-ban a Fiú Felsőkereskedelmi Iskolában érettségizett. Nyaranta a város legnagyobb kereskedőcégénél dolgozott.¹⁵ Nagynénje és férje, Guttman Loránd¹⁶ gyümölcsexportőr volt. Így fiatal

¹¹ Forrás: FO Magyar Világhíradó (a továbbiakban: MV) 441. sz. – Hajnali gyümölcs piac Kecskeméten (00:00:19 másodperc) – <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=274>

¹² Balásfalvi Kiss 1939. 65.

¹³ KÉL 1992.

¹⁴ Kádár István 1921. július 4-én született. Édesanyja Schwarcz Margit, édesapja Krausz Ignác volt. A Krausz családnevet 1946-ban változtatta Kádárra.

¹⁵ Benedek József és Társai

kora ellenére is kellően jól ismerte a helyi piac működését. A vele készült interjú¹⁷ alapján és a levéltári források segítségével mutatjuk be a gyümölcs útját a termelői piactól egészen a vagonokba rakodásig.¹⁸

Tehát, ahogy azt többen is leírták, a termelői piac hajnal 2–3 óra között állt fel. Az 1930-as évek végén az adás-vétel kezdetét pedig már a Nagytemplom harangkondulása jelezte. Ez azonban nem mindig volt így. A Kecskeméti Gyümölcskereskedők Egyesülete már 1928-ban azzal a kéréssel fordult a városi tanácshoz, hogy a piac kezdetét, meghatározott időben, harangütéssel jelezzék.¹⁹ A kérelmet hosszú éveken át elutasította a városvezetés, különböző vélt és valós okokra hivatkozva. Volt, aki úgy gondolta, hogy „a piacnak időhöz kötése árromboló hatású lenne”.²⁰ Volt, aki azt hangsúlyozta, hogy a kérelem elfogadását a termelők „azért ellenzik, mert attól félnek, hogy kiszolgáltatja őket a kereskedőknek”.²¹ A polgármester azt kifogásolta, „lehetetlen megakadályozni, hogy a vásárlás a kocsinál előbb meg ne kezdődjön”.²² De volt olyan is, aki anyagi érdekeket sejtett az akció mögött, amikor azt hangoztatta, hogy „szeretné ismerni a kereskedők be nem vallott indokait, melyek bizonyára finansiális természetűek s a termelőkre hátrányosak”.²³ A felhozott érvekre, és a nyilvánvaló támadásra a kereskedők érdekképviselői megbízottja azzal válaszolt, hogy a piac kezdete előtti „bevásárlás esetei csak szórványosak [...] s maguktól szűnnének meg, miután az eladók belátnák, hogy károsodnak rajtuk”, ami pedig az adás-vétel kezdetének időhöz való kötését illeti „külföldön zárt és nyílt piacokon egyaránt keresztül van víve. Egyébként a 3-órás kezdéssel különben sem érne senkit sérelem, mert most is ilyen tájban kezdődik a piac.”²⁴

Hogy valójában mi húzódott meg a háttérben, nehéz volna egyértelműen megválaszolni – valószínűleg nem is lehet. Az viszont tény, hogy a pontos piaci kezdet kiszámíthatóvá tette volna, és leegyszerűsítette volna a kora hajnali teendők egy egész sorát. Aligha lehet kérdés, ha szabályrendelet határozta volna meg a nyitás idejét — amire jogilag csak 1942-től került sor —, akkor az alapját jelenthette volna a visszaélések hatósági úton történő orvoslásának. Erre sem kapacitása, sem hajlandósága nem volt a városirányításnak. Hiszen ezzel mozgásteret biztosíthatott a termelőknek az érdekeiket következetesen védő kereskedőkkel szemben, miközben az anyagilag egyre inkább gyarapodó exportőrök tekintélyének valamelyest határt, hatalmának pedig gátat szabhatott a városvezetés. A kérdés és a köréje fonódó civakodás az 1940-es évekre jelentőségét veszítette, így a szabályrendeletbe is már könnyen beépülhetett.

Amire a termelők elfoglalták helyüket, a kereskedők megbízottjai is megérkeztek a piacra. Amennyiben egy áru megfelelt az exportelvárásoknak (méretben vagy színben), akkor a megbízott megalkudott a termelővel, majd kiállította a bárcát, amin a felvásárló cég neve, címe és az áruért fizetett összeg szerepelt. Ezt követően az árut eladni másnak már nem lehetett.

¹⁶ Guttman I. Lóránt (!) – KNC 1940. 214.

¹⁷ Kádár interjú 2007.

¹⁸ Az itt következő részben saját szavainkkal írjuk le a folyamatot.

¹⁹ BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Nr. 33 455/1928. – A Kecskeméti Gyümölcskereskedők elnökének levele a tekintetes Városi Tanácsnak, 1928. július 27.

²⁰ Pataky Ferenc árvaszéki ülnök, törvényhatósági bizottsági tag felszólalása. – BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Piacrendezés tárgyában tartott értekezlet jegyzőkönyve, [1934–38.] június 22. (Hiányzik az év megjelölése.)

²¹ Szabó Iván bankigazgató, országgyűlési képviselő, törvényhatósági bizottsági tag felszólalása. – BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Piacrendezés tárgyában tartott értekezlet jegyzőkönyve, [1934–38.] június 22. (Hiányzik az év megjelölése.)

²² Dr. Balásfalvi Kiss Endre polgármester felszólalása. – BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Piacrendezés tárgyában tartott értekezlet jegyzőkönyve, [1934–38.] június 22. (Hiányzik az év megjelölése.)

²³ Szepesi Brunó (pozíciója ismeretlen előttünk) felszólalása. – BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Piacrendezés tárgyában tartott értekezlet jegyzőkönyve, [1934–38.] június 22. (Hiányzik az év megjelölése.)

²⁴ Kertész Menyhért kereskedő, törvényhatósági bizottsági tag válasza. – BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Piacrendezés tárgyában tartott értekezlet jegyzőkönyve, [1934–38.] június 22. (Hiányzik az év megjelölése.)

tett. Ezzel a bizonylattal aztán a termelő behajtott a kereskedő telepére, ahol a mázsálást követően kifizették, majd kezdődött a feldolgozás.

3. kép. A kereskedők vagy megbízottaik a szekérre rakott árut vizsgálják alkudozás közben – a céges „bárcatömb” is jól kivehető egyikük kezében (1932 nyara)²⁵

A legtöbb visszaélés épp a mérlegeléssel állt összefüggésben. Rendszeresen visszatérő problémát jelentett, hogy a kereskedők mérlege kevesebbet „mutatott”, mint a hatósági mérleg. Legtöbbször a csalás nem a mérleg elállításával és a súlyok módosításával történt — hiszen azokat minden kereskedőnek, minden tavasszal hatóságilag ellenőriztetnie kellett²⁶ —, hanem egyszerűen, mielőtt a mérleg nyelve vízszintesbe nem állt, felcsapták a nyelvtartót. De az is gyakori eset volt a szabályrendelet-tervezet szerint, hogy a mérleget szándékosan nem vízszintes helyen állították fel.²⁷ Mint ahogy hasonlóan bevett szokás volt egy darabig, a lemért árut rögtön összeönteni a többivel.²⁸ Ilyenkor, ha a csalás gyanúja felmerült, már nem lehetett újramérni. A vitás esetekben a vásárbírárt (aki többnyire községi bíró volt) lehetett hívni vagy az aznapra beosztott rendőrhöz lehetett fordulni. Ilyenkor a döntésre mindig a helyszínen került sor.

Volt, hogy a termelőnek nem a kereskedővel, hanem a városi helypénzszedővel akadt nézeteltérése. 1937 júniusának egyik kora reggeli órájában történt, hogy az 50 kat. holdas földbirtokos, Gyenes Bertalan, aki joggal volt a helyi vagyoni elithez sorolható, komoly összetűzésbe keveredett Szőke Ferenc helypénzszedővel.²⁹ Gyenes kocsisa 17 kosárnyi és 2 zsáknyi uborkát vitt eladni a piacra. Szőke és segítőtársa, Bende János piaci felvigyázó a szokásos eljárásnak megfelelően kosaranként 40, zsákonként 60 kilogrammal számolva az árut 8 mázsára becsülte, amely után 6 pengő 40 fillér helypénz kifizetésére kötelezték. Az időközben helyszínre érkező Gyenes sokallva a megállapított összeget, nem volt hajlandó azt kifizetni. Rövid szóváltás után Szőke rendőrért kiáltott, amire egy kisebb tömeg állta körül őket. A kínos jelenetet csak tovább fokozta, hogy elszabadultak az indulatok: mind Gyenes, mind Szőke erélyesen kiabált egymással. A helyzet odáig fajult, hogy felmerült az áru zálogba vonása, és

²⁵ Forrás: FO MV 441. sz. – Hajnali gyümölcs piac Kecskeméten (00:00:23 másodperc) – <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=274>

²⁶ BKMÖL IV. 1920. 1. dob. – Kecskemét thj. város piacrendtartási szabályrendelete. Tervezet, 11. §

²⁷ BKMÖL IV. 1920. 1. dob. – Kecskemét thj. város piacrendtartási szabályrendelete. Tervezet, 15. §

²⁸ BKMÖL IV. 1920. 1. dob. – Kecskemét thj. város piacrendtartási szabályrendelete. Tervezet, 16. §

²⁹ Az ügy dokumentumait lásd: BKMÖL IV. 1910. a. 69. dob. Nr. 64./eln./1937. – Gyenes Bertalan panasza Szőke Ferenc javadalmi helypénzszedő ellen, jegyzőkönyv, 1937. június 14.; Uo. – Szőke Ferenc kihallgatása, jegyzőkönyv, 1937. június 16.; Uo. – Bende János kihallgatása, jegyzőkönyv, 1937. június 16.; Uo. – Kecskemét th. város Javadalmi Hivatalától származó jelentés „Gyenes Bertalan panasza Szőke Ferenc jav. ellenőr ellen” ügyében, 1937. június 21.

Gyenes rendőrség általi előállítására. Bár az utóbbira nem került sor, mert a szolgálatot teljesítő rendőr jól ismerte a sértettet, mégis ekkorra már környezetükben mindenki őket figyelte; így alighanem joggal érezte magát Gyenes megaláztatott helyzetben. Lenyugvást átmenetileg az hozott, hogy Bende elkísérte Gyenest a piaci főellenőrhöz, aki megállapította, hogy közel 20 százalékkal számlázták túl a helypénzt. Bár az eredetileg kiszabott összeget így is ki kellett fizetnie, megállapodtak, hogy a különbözetet legközelebb leszámítják majd.

A történet ezzel nem ért véget. Gyenes nem tudta lenyelni a sérelmeket, s egy-másfél órával később visszament a piacra, hogy rákényszerítse Szökét a nyilvános bocsánatkérésre. Jelenetet rendezve kiabálásba fogott – nem sok sikerrel. Szőke nem reagált, s mint aki tudomást sem vesz a dologról, munkáját folytatva továbbállt. Ekkor már nem volt visszaút. Gyenes követni kezdte Szökét, akit a zsinagóga mögötti Wesselényi utca sarkán ért utol. Ekkor a kiabálást folytatva és a pénzt, valamint a bocsánatkérést követelve újabb keresetlen szavakat intézett Szőkéhez, aki később azt állította, hogy nemcsak abnormálisnak nevezte, hanem megfogta a karját és meg is rángatta.

Noha verekedésig nem fajult az eset, mégis jól jelzi, hogy egy olyan egyszerű eljárás is, mint a helypénz megállapítása, bőven kínált konfliktust – mutatva, hogy a termelőknek, árusoknak nemcsak a kereskedőkkel, hanem a város érdekeit képviselő piaci felügyelőkkel is számolniuk kellett. A történetekhez azonban hozzátartozik, hogy Gyenest sem kellett féltetni. Feljelentéséből pusztán azért nem lett komolyabb ügy, mert egy héttel később a Javadalmi Hivatal a kivizsgálást azzal a konklúzióval zárta, és tette a jelentést a polgármester asztalára, hogy „Szőke Ferenc jav[adalmi] ellenőr olyan magatartást nem tanúsított, amely ellene fegyelmi eljárás megindításának oka lehetne. Annak megemlékezésével, hogy Gyenes Bertalan kecskeméti gazdálkodóval az uborka és dinnye-szezon idején állandóan vannak nézeteltéréseink a helypénz körül, javasoljuk méltóztassék az eljárást megszüntetni.”³⁰

Úgy tűnik azonban, hogy nemcsak a javadalmi helypénzszedők éltek vissza olykor-olykor a hatalmukkal, mint ahogy a kereskedők is igyekeztek maguk javára fordítani a termelők „kiszolgáltatott” helyzetét, hanem maguk a termelők is többnyire megtettek mindent annak érdekében, hogy a lehető legtöbb bevételhez jussanak. Így, egy időben nem ritka jelenség volt az, amikor egyazon árut kétszer is eladták a piacon. A „forgatókönyv” arra épült, hogy a piac vége felé akadtak olyan kereskedők, akiknek nem sikerült a külföldről megrendelt aznapi mennyiséget felvásárolniuk. Ilyenkor a szorult helyzetükből azzal igyekeztek menekülni, hogy hajlandók voltak akár kilónként 10 fillérrel is többet fizetni. Ezt kihasználva, még hajnalban a piacra nem a termelő, hanem egy megbízottja vitte az árut, aki — annak rendje-módja szerint — el is adta a terményt. Majd a piac vége felé megérkezett a termelő is, és újból eladta ugyanazt az árut, ezúttal már annak, aki többet ígért érte.³¹ Az, hogy az ilyen esetekre történő szabályozás még szerepelt a tervezetben, de a végleges piaci rendtartásba már nem került be, arra utal, hogy ez a gyakorlat az 1930-as és 40-es évek fordulójára lényegében megszűnt.

Amennyiben az áru eljutott a kereskedőhöz, kezdődött az osztályozás, az átválogatás, ami a csomagolással folytatódott. A barackot 10 kilogrammonként szépen sorba rendezve, papírral kibélelt, úgynevezett hollandi ládába rakták. A munkához főleg asszonyokat foglalkoztattak, akik órák hosszat a földön ülve csomagolták a barackot, melyért akár 3-4 pengőnyi (Erdei 1937: 80) bért is kaphattak, ami az átlagos férfi napszámber kétszerese volt Kecskeméten. Jól megfizették őket, hiszen a legnehezebb munkák egyike volt a csomagolás, amelynek körülményei közel sem voltak ideálisak. Misem jelzi ezt jobban, minthogy az 1940-es piaci rendtartásba bekerült: az „exportőr tartozik csomagoló telepén annyi csomagoló állványt be-

³⁰ BKMÖL IV. 1910. a. 69. dob. Nr. 64./eln./1937. – Kecskemét th. város Javadalmi Hivatalától származó jelentés „Gyenes Bertalan panasza Szőke Ferenc jav. ellenőr ellen” ügyében, 1937. június 21.

³¹ BKMÖL IV. 1920. 1. dob. – Kecskemét thj. város piacrendtartási szabályrendelete. Tervezet, 10. § vö. Kádár interjú 2007.

szerezni, ahány csomagoló asszonyt foglalkoztat, valamint apró zsámolyokat, amelyekre a csomagolóasszonyok ülhetnek. Földre vagy betonpadlóra a csomagoló asszonyoknak ülni nem szabad.”³² Ugyanitt történt rendelkezés arról, hogy a csomagolóhelyiségekben a padlót naponta többször tisztítani kellett, és ahol mosdótálat, szappant s törölközőt is el kellett helyezni.³³

4. kép · A földön ülő csomagolóasszonyok 1932 augusztusában³⁴

A következő lépés olyan 10-11 óra körül, a ládák telephelyről vasútállomásra történő kiszállítása volt, ahol ismét lemérték az árut, majd elkezdtek berakodni a vagonokba. Mivel a berakodáskor már rekkenő hőség volt, így a kocsikat, amelyek a tűző napon álltak, muszáj volt előre lehűteni, és folyamatosan biztosítani az alacsony belső hőmérsékletet. A vagonok két végén helyezkedtek el a jégtartályok, ahová a jeget felülről töltötték be. Az eljárás lehetővé tette, hogy a viszonylag jól szigetelt kocsikban, a következő utójelelő állomásig, az áru minősége megfelelő maradjon.

A berakodással nagyjából délután 2-3 óra körül végezni kellett, mert a szerelvény általában 4-5 óra magasságában indult külföldre. A kettő között pedig még számos elvégzendő feladat akadt. Ilyenkor adták át a kocsikat vámkezelésre, ami megközelítőleg másfél órás papírmunka volt. Eközben a vagonokat leplombálták, hogy elejét vegyék az illetéktelenek rakományhoz való hozzáférését, és hogy jelezzék, a szerelvény menetkész.

Az 1930-as évek elején, amíg az exportigényeknek megfelelő helyi gyakorlat ki nem alakult, előfordult, hogy maguk a külföldi kereskedők vagy a kereskedőcégek megbízottjai jöttek el Kecskemétre, hogy felügyelhessék a munkafolyamatokat. Volt olyan kereskedő, mint a zürichi Keller, aki a vasútállomási mérlegelésnél és a vagonok berakodásánál maga ellenőrizte a munkálatokat, ami meglehetősen szokatlan eljárásnak számított. (Kádár István, aki személyesen ismerte őt, úgy vélte, hogy ennek háttérében Keller bizalmatlan természete állhatott.) De akadt olyan külföldi cég is, mint az olasz Cipriani Társaság, ami hasonlóan helyben ellenőrizte a minőséget, hisz a Kecskemétről exportált barackot többnyire nem Olaszországban, hanem valamely nyugat-európai államban értékesítette.

³² BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Nr. 13 723/VII./1940. – Kecskemét thj. város piaci rendtartása, 1940. június 7., 25. §

³³ BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Nr. 13 723/VII./1940. – Kecskemét thj. város piaci rendtartása, 1940. június 7., 26. §

³⁴ Forrás: FO MV 441. sz. – Hajnali gyümölcs piac Kecskeméten (00:00:40 másodperc) – <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=274>

Az importőrök kezdeti bizalmatlansága érthető volt, azonban hamar beletanult a város mind termelői, mind exportkereskedői társadalma a magas minőségi igények teljesítésébe. Az áru már első- és másodosztályba sorolva, szétválogatva került a piacra. A csomagolás pedig valóban minőségi munka volt. Jellemző, hogy a belső piacra, például a közeli fővárosba szánt gyümölcsöt nem rakták ízlésesen rendezett sorokba ládánként, hanem ömlesztve, papírbélelés nélkül tették rekeszekbe. A bizalmatlanság hamar elillant, hisz néhány év alatt az egész kereskedelmi folyamat már olajozottan működött, magas színvonalon történt. 1933-ban és 1934-ben már ez volt a kialakult gyakorlat. Amire szükség is volt, hiszen a hatalmas kereslet kielégítésére csak úgy volt mód, ha a főszezonban naponta több szerelvényt is indítottak a határon túlra. Ez a feszített tempó egészen kivételes munkafegyelmet kívánt, ami persze számos konfliktushelyzetet is generált.

A városvezetés tisztában volt a gyümölcsexport felbecsülhetetlen jelentőségével. A lehetőségeihez mérten ugyan lassan, ám arra törekedett, hogy idővel szabályozza a helyi termelői piac működését. Ennek látszólag ellentmond, és elége meglepő is, azonban még 1941-ben sem volt elfogadott piaci szabályrendelete Kecskemétnek.³⁵ Ez azzal magyarázható, hogy a városvezetés óvatos volt. Bár törekedett a szabályozásra, mégis egyúttal tudatosan igyekezett kellő távolságot is tartani, hogy e szabadpiaci viszonyokból formálódó exportkereskedelem természetes módon törjön maga előtt utat – hogy nagyobb városi beavatkozás nélkül bontakozhasson ki, épülhessen fel. Arra azonban elejétől fogva ügyelt, hogy a keretek fenntartásával elősegítse a folyamatot, és hogy eközben a maga hasznát is megtalálja. Jellemző a városvezetés gondolkodására, ahogy azt Balásfalvi Kiss Endre Szegedre célozva megfogalmazta: „Sorompós városnak nem lehet piaca”. „Azt hiszem, ezzel a megállapítással a kecskeméti polgármester fején találta a szöveget” (Móricz 1958: 40) – foglalt határozottan állást 1936 augusztusában Móricz Zsigmond. Amíg a nagy vetélytárs Szeged (Nyíregyházához hasonlóan) a városba érkező autó- vagy szekérforgalmat már a település határában megállította, hogy behajtsa a kövezetvámot, addig ez nemhogy Kecskeméten, de még a Duna–Tisza közén sem volt szokásban. Noha Kecskemét ezzel többtízezer pengőről mondott le, a piaci helypénzbevételek bőven ellensúlyozták a „kiesést”. Következésképpen ügyelt arra, hogy az exportra szánt árut csak a piacon adják el, illetve vásárolják fel.³⁶ Mindezt azért, hogy kivethesse a helypénzt, amelynek összege 1935-ben, a példátlanul gyenge termés ellenére is 40 ezer pengő körül alakult (Móricz 1958: 41). Könnyen elképzelhető, hogy a következő évi, több mint 90-szer nagyobb termés után mekkora bevétele lehetett a városnak.

Mindent egybevetve a piaci termelésre és a helyi infrastrukturális viszonyokra épülő kecskeméti gyümölcs- zöldség- és borkereskedelem virágkorát élte korszakunkban, amely abban is megmutatkozott, hogy a kis- és nagykereskedők köre jelentősen kiszélesedett. Összesített adataink alapján,³⁷ a nyilvántartott kereskedők száma 1922 és 1930 között 376-ról robbanásszerűen 773 főre duplázódott, s 1940-re további 76 fővel gyarapodott. A kereskedők 30 százaléka (228 fő) zöldség-gyümölcs (11 százalék), élőállat (11 százalék), bor (5 százalék) és

³⁵ 1941 novemberében még mindig nem volt elfogadott piaci szabályrendelete Kecskemétnek. A város polgármestere ekkor levélben fordult a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterhez, s arra kérte, hogy engedélyezze a már összeállított szabályrendelet-tervezet megtárgyalását (vitáját) a helyi törvényhatósági bizottságban. (BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Nr. 37 741/1941. – A város polgármesterének a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterhez intézett levele, 1941. november 17.) Tekintettel a háborús állapotokra és a hivatali útvesszőkre az említett levélre csak 9 hónappal később érkezett dorgáló hangvételű válasz: „felhívom Polgármester Urat, hogy Kecskemét thj. városnak a Polgármester ur jelentése szerint már elkészített vásári és piaci rendtartásról szóló szabályrendeletét a város törvényhatósági bizottságával *sürgősen* tárgyalassa le”. – BKMÖL IV. 1920. 1. dob. – M. Kir. Kereskedelem- és Közlekedésügyi Miniszter Nr. 104 357/II.1942. számú utasítása, 1942. augusztus 24. (Kiemelés tőlem – Sz. Zs.)

³⁶ BKMÖL IV. 1920. 1. dob. Nr. 13 723/VII./1940. – Kecskemét thj. város piaci rendtartása, 1940. június 7., 21. §

³⁷ KNC 1922. 108–112.; KNC 1930. 268–276.; KNC 1940. 207–218. (Saját számítás – Sz. Zs.)

gabona (3 százalék) forgalmazásával, mindenekelőtt ezek exportjával foglalkozott 1930-ban. A húszas években tapasztalható dinamikus, két és félszeres növekedéshez képest a harmincas években a kereskedők előbb említett csoportjának gyarapodása megtorpant,³⁸ még hozzá éppen akkor, amikor Magyarország előtt új külföldi piacok nyíltak meg. A visszaesés részben a kisebb vállalkozások bukásával, összeolvadásával, részben pedig az 1938. és 1939. évi első és második zsidótörvény hatásával magyarázható (Nagy 2007: 216-224).

A város gyümölcsexportja országos viszonylatban is előkelő, idővel egyedülálló helyet foglalt el. Amíg az első világháború előtt az ország gyümölcskivitelének negyede (1909-ben például 28 százaléka) (Wolf 1926: 61), addig az 1932–1934 közötti évek átlagában már 41 százaléka származott Kecskemétről (Konkoly Thege 1935: 99-113).³⁹ Az árukivitel mennyisége természetesen erősen függött az időjárási viszonyoktól. Így például 1934-ben 4400 tonna kajsziparackot szállítottak külföldre, a következő évben alig 100 tonnát, míg az 1936. esztendő kimagaslóan bő terméséből 9300 tonna jutott exportra.⁴⁰ Az 1935. évi rendkívül gyenge termés az időjárás rendhagyóan szélsőséges alakulásával hozható összefüggésbe.

A kecskeméti zöldség- és gyümölcsexport fő iránya 1938-ban azonos arányban Németország és Ausztria (74 százalék), valamint Belgium (13 százalék) és Lengyelország (4 százalék) volt.⁴¹ Gömbös Gyula 1933. júniusi berlini látogatásának eredményeként az ugyan érvényben lévő, de nem működő német–magyar kereskedelmi egyezményt egészítették ki az I. pótegyezménnyel, melynek következtében a német piac szélesebbre nyílt a magyar mezőgazdasági export előtt. Röviddel később, 1934 februárjában egy újabb (II.) német–magyar kereskedelmi pótegyezmény született, mely lehetővé tette a termelés mennyiségének további emelését (Gergely, Izsák 2000: 80-81).

A kecskeméti gazdaság 1936. évi tömör jellemrajza szerint a „mezőgazdaság egészen kivételes fejlettséget ért el, az exportforgalom ennek teljesen megfelelő s az ipar is a helyes irányba terelődött: a kerti mezőgazdasági termékek feldolgozására rendezkedik be.” (Erdei 1937: 80)

Levéltári források

1. BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA, KECSKEMÉT (BKMÖL)

BKMÖL IV. 1910. a.

IV. 1910. A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok 1075–1964, 1990. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai, 1872–1950, 1958. a) Elnöki iratok 1872–1937, 1944.

BKMÖL IV. 1914.

IV. 1914. A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok 1075–1964, 1990. Kecskemét Város Mérnöki Hivatalának iratai, 1870–1944, 1950.

BKMÖL IV. 1920.

IV. 1920. A megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok 1075–1964, 1990. Kecskemét Város Közellátási Hivatalának iratai, 1908, 1923–1944, 1946.

BKMÖL XV. 1. a.

XV. 1. Gyűjtemények, 1334–2008, 2009. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár (sic!) Térkép-gyűjteménye, 1747–1985. a) Törzstérképek, 1747–1985.

³⁸ A gyümölcs-zöldség, élőállat, bor és gabona forgalmazásával foglalkozó kereskedők száma 1922-ben 94, 1930-ban 228, míg 1940-ben 174 fő volt Kecskeméten. – KNC 1922. 108–112., KNC 1930. 268–276., KNC 1940. 207–218. (Saját számítás – Sz. Zs.)

³⁹ Vö. Balásfalvi Kiss (1939: 66)

⁴⁰ A város 1936. évi teljes zöldség- és gyümölcsexportja elérte a 21 884 tonnát, ami az ország 1935. évi összes, mintegy 18 900 tonna zöldség- és gyümölcsexportját is jelentősen meghaladta. – MOL K. 428. a. – MTI 1936. október 17. Hírközlés, 20 óra 40 perckor kiadott jelentés. Vö. Balásfalvi Kiss 1939. 67.

⁴¹ A fennmaradó 9 százalék sorrendben: Csehország, Svájc, Anglia (eddig összesen 7,8 százalék), Finnország, Luxemburg, Svédország és Hollandia néhány tíz- vagy százmázsnányi tétele volt. – Balásfalvi Kiss 1939. 67.

BKMÖL XV. 7.

XV. 7. Gyűjtemények, 1334–2008, 2009. Kecskemét városra vonatkozó történeti adatok gyűjteménye, 1700–1994.

2. MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR, BUDAPEST (MOL)

MOL K 428. a.

K 428. Magyar Távirati Iroda Részvénytársaság. Könyvomasok, 1920–1949. a) Napi tudósítások időrendben, 1920–1944.

3. NÉPRAJZI MÚZEUM, BUDAPEST (NM)

NM EADGy 8/A. St. 1418–1629.

NM EADGy 8/A. Ethnológiai Adattár, Dokumentációs Gyűjtemény. Közigazgatási tájékoztató adatlapok, 1925. St. 1418–1629.) Statisztikai Gyűjtemény, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, 1925.

Egyéb források

FO

Filmhíradók Online. Neumann Nonprofit Kft. – <http://filmhiradok.nava.hu/>

Kádár interjú 2007.

Kádár István: Személyes interjú. (Miskei zsidó kereskedőcsaládba született mint Krausz István, 1921-ben.) 1929 és 1948 között élt Kecskeméten.) Készítette: Szilágyi Zsolt, Budapest, XIII. ker., 2007. június 5.

KÉL 1992.

Kecskeméti életrajzi lexikon. (Kecskeméti füzetek 4.) Péterné Fehér Mária – Szabó Tamás – Székelyné Körösi Ilona. Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét, 1992.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Bacs_kiskun_megye/index_2.htm

Képeslapok DVD ROM

Képeslapok, 10.000 pillantás Magyarországra 1896–1916. Az Országos Széchenyi Könyvtár Gyűjteményéből, Arcanum, DVD ROM, 2008.

KK

Kecskeméti Közlöny politikai napilap 1919–1943. (Hétfő kivételével megjelent minden nap). Főszerk. Balásfalvi Kiss Endre (1919–1925), Horváth Ödön (1925–1943). Kecskeméti Közlöny Nyomda- és Lapkiadó Vállalat, Kecskemét.

KNC 1922.

Kecskemét th. város évkönyve. Kecskeméti nagy képes naptár Kecskemét város cím- és névtárával, az 1922. közönséges évre. Szerk. Eötvös Nagy Imre. Az első Kecskeméti Naptár-, Évkönyv- és Címtár-kiadó Vállalat, Kecskemét é. n.

KNC 1930.

Kecskemét Törvényhatósági jogú város teljes polgári név- és címtára, 1930–1931. (II. teljesen átdolgozott kiadás.) Szerk. Bodócs Gyula. Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomdarészvénytársaság, Kecskemét 1930.

KNC 1940.

Kecskemét törvényhatósági jogú város polgári név és címtára az 1940–41. évre. (V. teljesen átdolgozott kiadás.) Szerk. Bodócs Gyula. Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Rt., Kecskemét, 1940.

Magyarország atlasza (1914) 2005.

A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914. Szerk. Zentai László–Kósa Pál (tudományos szerkesztők). Talma Kiadó, Pécs, 2005. (Harmadik kiadás.)

Felhasznált irodalom

- Balásfalvi Kiss Barnabás (1939): *Kecskemét múltja és jelene.* (Különlenyomat a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. város adattára c. munkából.) Kecskemét 32–66.
- Erdei Ferenc (1937): *Futóhomok. A Duna–Tiszaköz földje és népe.* Athenaeum, Budapest
- Gergely Jenő–Izsák Lajos (2000): *A huszadik század története.* Pannonica Kiadó, H. n.
- Joós Ferenc (1947): *Kecskemét a dolgozók hirös városa.* (Kéziratban) – A kézirat lelőhelye: BKMÖL XV. 7. Nr. 12.
- Juhász István (1998): *Kecskemét város építéstörténete.* (Kecskeméti füzetek 8.) Kecskemét Monográfia Szerkesztősége és a Tiberias Bt., Kecskemét,
- Konkoly Thege Gyula (1935): Kecskemét gyümölcsstermelésének jelentősége. (Különlenyomat.) *Magyar Statisztikai Szemle* 13. (5. sz.) 99–113.
- Móricz Zsigmond (1958): Piac. In: *Riportok. IV. köt. (1936–1942).* Szerk. Móricz Zsigmond. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 38–42.
- Nagy István (2007): A zsidókérdés Kecskeméten 1938–1943 között. In: *Bács-Kiskun Megye Múltjából Évkönyv* 22. Szerk. Szabó Attila. Bács-Kiskun Megye Önkormányzati Levéltára, Kecskemét, 195–248.
- Wolf István (1926): *Kecskemét hj város monográfiája.* Doktori értekezés, kéziratban. – A kézirat lelőhelye: BKMÖL XV. 7. Nr. 8.